

DISCUȚII

ÎN LEGĂTURĂ CU «INTEGRAREA» LIMBILOR ȘI A DIALECTELOR

DE

PROFESOR ȘTEFAN PAȘCA

În epocala sa lucrare «Marxismul și problemele lingvisticii», Iosif Vissarionovici Stalin a cuprins și a analizat cu o excepțională ascutime și profunzime trăsăturile caracteristice esențiale ale limbii ca mijloc de comunicare între oameni în societate și a clarificat teoreticește problemele fundamentale ale lingvisticii marxiste. I. V. Stalin a analizat în mod genial și a scos în lumină nouă un mare număr de probleme și fenomene de însemnătate capitală în procesul de mișcare și de dezvoltare a limbii. Una din aceste probleme asupra căreia ne propunem să stăruim aici este cea a «integrării» limbilor și dialectelor, integrare privită prin prisma celor trei aspecte ale fenomenului: «încrucșarea», «concentrarea» și «contopirea».

De astădată vorbim despre «încrucșare».

În accepțiunea sa științifică, cuvântul încrucșare a fost de curând adoptat în terminologia lingvistică din terminologia biologică. În biologie el exprimă ideea de «împreunare sau împerechere între specii diferite (de plante, respectiv între diferite rase de animale) în scopul îmbunătățirii speciei». Firește, vorbind în lingvistică despre «încrucșare», nu ne putem gândi la o încrucșare biologică decât pe plan etnic între vorbitorii unor limbi diferite, deoarece limba însăși este un fenomen eminent social. Totuși, având în vedere dezvoltarea și consecințele procesului de încrucșare în domeniul biologic, constatăm că unui proces asemănător îi este supusă și limba. Într'adevăr, dacă din încrucșarea biologică rezultă calitativ o îmbunătățire, o asemenea îmbunătățire rezultă și din «încrucșarea limbilor». Vorbind despre «încrucșarea» limbii ruse în cursul dezvoltării ei istorice cu limbile mai multor popoare care au conviețuit timp îndelungat, odinioară cu Rușii, I. V. Stalin conchide: «Desigur, vocabularul limbii ruse se completa cu acest prilej pe seama vocabularului

celorlalte limbi; dar aceasta nu numai că nu a slăbit, ci, dimpotrivă, a îmbogățit și întărit limba rusă »¹.

Cu mult înainte de lansarea « noii teorii » despre limbă de către N. I. Marr și de către adepții săi, care au considerat « încrucișarea » ca factor fundamental de dezvoltare a limbii, lingviștii burhezi au vorbit — exagerând și ei, ca și Marr — despre însemnătatea « amestecului » dintre limbi și, ca o consecință a acestui amestec, de « limbi amestecate » sau « mixte ». Protagonistul burhez al teoriei « amestecului » limbilor, H. Schuchard, susținea că un asemenea proces nu se desfășoară numai între două sau mai multe limbi diferite, ci că el s'ar produce și în cadrul unei comunități lingvistice omogene, datorită strămutării indivizilor vorbind aceeași limbă dintr'o regiune în alta, nu dintr'o categorie socială în alta.

Lingviștii burhezi considerau și consideră drept « limbi mixte » și acele jargoane folosite *ocasional* de anumite categorii de oameni numai în raporturile lor cu străinii, ca de pildă jargonul numit « sabir », de care se folosesc hamalii și negustorii (mai ales cu amănuntul) din porturile mediteraneene și care e rezultatul unui amestec caleidoscopic de elemente lexicale adoptate din limbile tuturor popoarelor riverane Mării Mediterane. Un alt asemenea jargon e folosit de aceleași pături sociale în porturile din Extremul Orient: « pidgin-english », caracterizat printr'un redus vocabular englez și prin uzitarea unor rudimente de structură gramaticală chineză. Concepția stalinistă despre limbă în general se opune considerării ca « limbă » a unor asemenea hibridi, rezultați din amestecul convențional și ocazional al unor elemente lexicale eterogene.

Prin « încrucișarea » lingvistică trebuie să înțelegem procesul îndelungat al luptei dintre două limbi, dintre care una iese învingătoare și se impune în dauna celeilalte, care dispare treptat, se uită. Rezultatul final al încrucișării între două limbi este abandonarea uneia în beneficiul celeilalte.

Mariștii au exploatat din plin, după cum am amintit, problema « încrucișării », fără să înțeleagă însă sensul și fără să identifice consecințele reale ale fenomenului. În critica nimicitoare pe care o aduce « noii teorii », I. V. Stalin nu neagă « posibilitatea principială a proceselor de încrucișare dintre limbi »², însă *limitează* cadrul acțiunii fenomenului, arătând că elementele structurale ale limbii, adică tocmai ceea ce caracterizează în primul rând calitatea limbii și constituie temelia și definește specificul ei, în speță fondul principal de cuvinte și în special structura ei gramaticală, sânt refractare, nu se supun procesului de încrucișare³. E justă deci concluzia pe care o trage lingvistul sovietic

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Editura pentru literatură politică, 1953, p. 27.

² V. A. Zveghințev, *Noțiunea de legi interne de dezvoltare a limbii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin cu privire la lingvistică*, în „Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin”, ed. Acad. R.P.R., București, 1953, p. 193.

³ Cf. V. A. Zveghințev, *op. cit.*, p. 194.

R. I. Avanesov: « Din încrucișarea limbilor. . . nu se dă nimic esențial istoriei limbii. Istoricii limbii ruse, de pildă, nu pot să indice nici o trăsătură a structurii gramaticale a limbii ruse care să fi apărut în urma încrucișării. Cu mare greutate și numai într'unele din dialectele limbii ruse se pot găsi, în perioada când populația nerusă a trecut la limba rusă, mai ales în teritoriile periferice, unele particularități de limbă (în special fonetice), apărute ca rezultat al amestecului dintre limbi cu prilejul trecerii în vechime a populației neruse la limba rusă »¹.

Iată cum I. V. Stalin, combătând aberațiile marxismului în problema de care ne ocupăm, ne desvăluie în mod măiestrit și concis mersul, esența și efectele procesului de încrucișare : « Se spune că numeroasele cazuri de încrucișare a limbilor care au avut loc în istorie permit să se presupună că cu ocazia încrucișării se formează o nouă limbă pe cale de explozie, pe cale de trecere bruscă dela vechea calitate la noua calitate. Aceasta este absolut greșit.

Incrucișarea limbilor nu poate fi considerată un act izolat al unei lovituri hotărâtoare care își dă rezultatele în decurs de câțiva ani. Incrucișarea limbilor este un proces de lungă durată, care continuă sute de ani. De aceea nici vorbă nu poate fi de explozii.

Mai departe. Este cu totul greșit să se creadă că în urma încrucișării, să zicem a două limbi, se obține o limbă nouă, a treia, care nu seamănă cu nici una din limbile încrucișate și care se deosebește calitativ de fiecare dintre ele. În realitate, cu ocazia încrucișării, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, își păstrează structura gramaticală, își păstrează fondul principal de cuvinte și continuă să se desvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate și dispare treptat.

Prin urmare, încrucișarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menține una dintre limbi, menține structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte și îi dă posibilitatea să se desvolte potrivit legilor ei interne de dezvoltare.

E drept că cu acest prilej are loc o oarecare îmbogățire a vocabularului limbii învingătoare pe seama limbii învinse, dar aceasta nu o slăbește, ci, dimpotrivă, o întărește »².

Procesul « încrucișării » limbilor implică anumite condiții obligatorii. Înainte de toate, una de ordin lingvistic: de obicei « încrucișarea » nu are loc decât între limbi sau dialecte — ramificații ale limbilor — diferite, având fiecare în parte o structură gramaticală proprie și un propriu fond principal de cuvinte. Aceasta însă nu exclude posibilitatea încrucișării și între limbi înrudite de aproape, însă în acest caz « încrucișarea se poate manifesta în așa

¹ R. I. Avanesov, Invățătura lui I. V. Stalin despre limbă și dialect, în „Problemele lingvistice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin“, Ed. Acad. R.P.R., București, 1953,

² I. Stalin, op. cit., p. 26—27.

numitele graiuri de tranziție. . . ; una dintre limbi (dialect) este, în ce privește majoritatea trăsăturilor, cea care asimilează, iar cealaltă cea asimilată »¹.

Un exemplu în această privință ni se dă din istoria mai recentă a limbii ruse: « Din cauze de ordin social - istoric și în legătură cu o oarecare superioritate numerică a populației ruse asupra celei ucrainene, limba rusă devine treptat predominantă în aceste regiuni (în Cubanul de astăzi). Totuși limba ucraineană nu a dispărut fără urme. ... Ucrainismele fonetice și sintactice s'au dovedit cele mai vii » .

O a doua condiție pentru ca procesul de « încrucișare » să aibă loc presupune conviețuirea îndelungată pe același teritoriu geografic și relații social-economice între membrii comunităților etnice care vorbesc limbi (sau dialecte, ramificații ale limbilor respectiv) diferite.

Rolul de căpetenie în desfășurarea și desăvârșirea procesului de « încrucișare » îl joacă bilingvismul. Bilingvismul maselor e condiționat tocmai de conviețuirea îndelungată cu elemente numeroase vorbind altă limbă, de existența unor strânse și îndelungate raporturi economice și sociale de zi de zi și dela om la om. În asemenea condiții, o persoană, un grup, sau chiar un popor întreg, ajunge cu timpul să folosească concomitent și limba maternă, și limba poporului cu care trăiește împreună pe același teritoriu geografic. Un exemplu tipic de bilingvism ne oferă puținii Români care mai trăiesc azi, despărțiți în două grupuri, izolate teritorial, unii în preajma muntelui *Ucka Gora* (italienescul Monte Maggiore), ceilalți într'o singură localitate, Jeciăni, la Nord de Abbazia, în Istria. Ei mânuiesc cu aceeași abilitate ca și limba maternă graiul Croaților în mijlocul cărora trăiesc, și se folosesc de acest grai nu numai în relațiile cu Croații, ci, indiferent, și în convorbirile dintre ei înșiși. Consideră limba croată drept o a doua limbă maternă a lor, pe care de altfel o învață dela mamă. Acest fapt psihologic, precum și remarcabila influență croată care a străbătut și în domeniul structurii gramaticale a dialectului istro-român³, sânt semne evidente că nu peste mult Istro-românii vor trece la uzul exclusiv al limbii croate.

Limba română actuală este rezultatul unor « încrucișări » succesive. Baza structurii ei gramaticale și a fondului principal de cuvinte reflectă efectul « încrucișării » limbii latine — vorbită în întâiele secole ale erei noastre de

¹ L. A. Bulahovski, Problemele dezvoltării istorice a limbii în lumina lucrărilor de lingvistică ale lui I.V. Stalin, în „Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin“, Ed. Acad. R.P.R., București 1953, p. 229—230.

² Cf. « Voprosi iazikoznaniia » nr. 5/1952, p. 132.

³ În afară de adevărata masă de elemente lexicale slave, mai vechi, sau croate sau slovene, mai noi, pătrunse în dialectul istro-român, aceasta, spre deosebire de celelalte dialecte românești distinge, după model slav, aspectele perfectiv, imperfectiv și iterativ la verbe; a adoptat numerele slave dela 8 în sus, au introdus în sistemul de declinare desinențele slave -a și -u (*za țiru* = « la cină », *za gospodara*, sau chiar *ân polovișu* = « în (sau la) mijloc »).

elementele eterogene colonizate din diferite regiuni ale imperiului roman în regiunile balcano-carpatică — cu limba (sau cu limbile) băștinașilor de aici. Cel de al doilea proces de « încrucișare », de aceeași amploare ca și cel de mai sus și care s'a desfășurat pe întreg teritoriul lingvistic balcano-carpatic-romanic începând din secolul al VI-lea, a fost acela cu limba slavă, care s'a încheiat cu rezultate diferite: în dreapta Dunării, cu excepția unor arii geografice din Macedonia, unde trăiesc Megleno-românii, din sudul Iugoslaviei (Bitolia), Albania (Beoat, Valona, munții Gramonte etc.), Grecia (munții Olimp, Pind etc.), unde trăiesc Aromânii, și din răsăritul Istriei, unde mai trăiesc puținii Istro-români, s'a impus limba slavă de Sud (bulgară și sârbo-croată), înlăturând cu timpul din uz graiurile romano-balcanice; în Nordul Dunării s'au generalizat cu încetul graiurile romano-carpatică. Și una și cealaltă din limbile « învinse » au lăsat urme bogate în lexicul, în toponimia și, mai ales, în antroponomia limbii « victorioase ». Mă refer aici mai ales la bogata zestre lexicală, toponimică și antroponimică cu care limba română de dincoace de Dunăre și din Sudul Balcanilor s'a înabușit în urma încrucișării cu limbile slave.

« Incrucișarea » nu trebuie socotită ca un proces lingvistic care ia naștere și se dezvoltă în egală măsură pe arii geografice vaste în care conviețuiesc popoare vorbind limbi diferite, unite printr'o comunitate de interese de viață economică și socială. Mai mult, ele nu se dezvoltă în toate cazurile în forme identice și într'un ritm egal indiferent de condițiile specifice în care se găsesc popoarele conviețuitoare ale căror limbi se încrucișează. Sâmburele procesului de « încrucișare » lingvistică se dezvoltă în celulele comunităților omenești, în localitățile cu populație mixtă, dela sate și orașe, încolțirea și maturizarea acestui sâmbure nu se produc în toate aceste celule simultan, ci, în funcție de factori locali, la date și cu efecte variate.

Rezultatele « încrucișării » variază, în funcție de condițiile specifice în care se găsesc cele două comunități etnice. Nivelul mai ridicat al civilizației, adică al modului de producție și de viață al uneia dintre comunitățile etnice conviețuitoare, prestigiul de care se bucură, dezvoltarea economică, politică și culturală, este de obicei un factor de căpetenie, determinant, care asigură victoria limbii în procesul îndelungat al « încrucișării ».

Se pare că situația politică preponderentă a vorbitorilor unei limbi nu joacă, în toate cazurile, un rol de prea mare însemnătate în procesul de « încrucișare » a limbii lor cu alta. În această privință, exemplul limbii grecești, limbă de mare cultură în antichitate, este concludent. În curs de secole de dominație romană în Balcani și în Grecia, ea n'a putut fi scoasă din circulație. I. V. Stalin ne dă un exemplu referitor tot la limbile balcanice: « Sute de ani, asimilatorii turci au încercat să pocească, să distrugă și să nimicească limbile popoarelor balcanice. În această perioadă, vocabularul limbilor balcanice a suferit schimbări serioase, au fost adoptate nu puține cuvinte și expresii turcești, au existat

și „apropieri“ și „separări“, dar limbile balcanice au rezistat și au supraviețuit »¹.

Dar de ce, oare, coloniștii și soldații romani din Dacia și Balcani au izbutit să romanizeze aceste regiuni, deși disproporția numerică între ei și băștinași era desigur remarcabilă? De ce, cu timpul, și-au părăsit limba, infiltrând totuși în limba învingătoare o serie de cuvinte (care, în cea mai mare parte a lor, intră în fondul principal de cuvinte al limbii române, de exemplu: *buză, grumaz, mugur, mazăre, mânăz, sâmbure* etc.)? Structura gramaticală a limbii noastre și a celorlalte limbi balcanice (albaneza, bulgara) reflectă de asemenea forme care nu se pot explica din limba latină și nici din limba greacă, deci sânt, desigur, verigi ale structurii gramaticale a limbii (sau a limbilor) băștinașilor.

Cauza se datorește, desigur, unor condiții social-economico-politice. Pătura băștinașă avută s'a alăturat bucuros — era doar interesul ei de clasă exploatoare ! — cotropitorilor romani. Ea a luat în acest fel atitudinea păturii avute exploatoare de totdeauna, de a se alătura « autorității » care-i asigura dreptul la exploatare în continuare. Această pătură deci a fost cea dintâi care a adoptat limba latină, spre a beneficia de dreptul de cetățean roman, iar după ea pătura de mici negustori, meșteșugari și agricultori, care jinduiau la același drept de cetățean din care decurgea nu numai libertatea personală, ci și dreptul de a se folosi de sclavi în procesul producției.

Alt aspect a prezentat « încrucișarea » graiurilor romano-balcano-carpatice cu limba slavă. Contactul populației romanice din aceste regiuni cu Slavii a început, probabil, prin veacul al VI-lea. El a avut, în stânga Dunării, caracterul unui intim contact social și al unui intens amestec etnic. Numărul mare de elemente lexicale vechi slave păstrate până azi în toate dialectele românești, numărul covârșitor de nume de persoană și de toponimice slave păstrate până astăzi în limba română, sânt dovezi clare despre rolul însemnat pe care l-au avut Slavii în viața socială, economică și politică în trecut pe pământul patriei noastre.

De ce oare Slavii de dincoace de Dunăre, dela care am moștenit atâtea cuvinte care contribuie indispensabil la bogăția vocabularului limbii române, atâtea nume topice și atâtea nume de persoană (cele mai multe din ele, azi, nume de familie), și-au abandonat cu timpul limba și au adoptat limba română? Desigur, fiindcă numărul celor stabiliți aici nu era prea mare. Cauze economice (aceleași ocupații, aceleași metode de lucru, același mod de viață pe care Românii le-au deprins dela ei), sociale (căsătorii mixte, încadrare în clase sociale analoge) și politice (după întemeierea unor organizații de stat după model slav) au făcut ca dâșii, în contactul de zi cu zi cu populația românească care îi copleșea numericște, să devină bilingvi, iar în secolele XIII—XIV să adopte ca

¹ I. Stalin, op. cit., p. 23-24.

limbă uzuală limba română¹. Din felul cum vorbeau acești Slavi românește, rezultă în sistemul nostru fonetic particularități de rostire slavă. Acad. E. Petrovici, în studiile sale din ultimii ani asupra aspectului fonetic al limbii române, a dovedit, în mod indiscutabil, această influență care distinge limba română de limbile romanice. Dar însemnătatea elementului slav pentru istoria limbii române nu rezultă numai din numărul mare de elemente lexicale (dintre care unele au intrat în fondul principal de cuvinte), sau din particularități fonetice slave pătrunse în limba noastră, ci, mai ales, din faptul că chiar în structura gramaticală a limbii române se înregistrează această influență. Amintim aici numai sistemul nostru de numărătoare dela 11—19 și dela 20—99, care e un decalc după slavă; *sută* este desigur tot slav.

« Incrucișări » de amploarea celor de mai sus n'a mai cunoscut limba română. În tot cazul, și lor li se datorește specificul național al limbii pe care o vorbim, datorită și lor limba română prezintă aspecte atât de diferite uneori față de limbile romanice. O. Densusianu a susținut că limba romano-balcanică a devenit limba română... numai începând cu epoca năvălirii Slavilor, iar învățatul bulgar P. Mutafciiev, că limba latină din Sudul-Estul european a devenit limba română numai după ce a început să-și însușească elemente slave. Savantul sovietic F. V. Șișmariov³ afirmă: « Grupul romano-balcanic se deosebește de celelalte limbi romanice nu prin slavisme, ci prin trăsăturile care s'au dezvoltat în limba care a continuat — după ruperea ei de jumătatea apuseană a imperiului — din acea koinè comună întregului imperiu privind fondul principal de cuvinte și structura gramaticală. În limba engleză elementele franceze nu sunt mai puține decât cele slave în limba română, dar aceasta nu a făcut să fie socotită o limbă franco-germană ».

Procesul încrucișării s'a mai manifestat în cursul istoriei limbii noastre, regional sau local, și în alte limbi: maghiară, săsească etc. Acest proces se manifestă în cadrul oricărei colectivități mixte de oameni vorbind limbi străine, întâi prin împrumuturi lexicale reciproce, împrumuturi înmulțite pe măsură ce unii și alții își însușesc reciproc și desăvârșit ambele limbi. În funcție de prestigiu, de proporție numerică, de rol economico-social al vorbitorilor uneia din limbi ca limbă maternă, aceasta e adoptată și de ceilalți. Este cazul asimilării, în trecut, a unor pături sărace sau mijlocașe maghiare din mediul rural cu o populație românească majoritară, sau de asimilări de Români în regiuni cu o populație numeric prevalentă maghiară. Comunitatea condiției de exploatați a apro-

¹ « Odată cu transformarea Moldovei și Valahiei în principate independente, are loc lichidarea treptată a bilingvismului (slavo-român) » (V. F. Șișmariov, *Limbile romanice din Sud-Estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, în « *Voprosi iazikoznaniia* » nr. 1, 1952.

² P. Mutafciiev, *Bulgars et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Paris, 1932, p. 78 și 23.

³ F. V. Șișmariov, *op. cit.*, p. 106.

piat sărăcimea, indiferent de limba maternă, făcând-o să se folosească în relațiile ei de limba majorității.

I. V. Stalin ne atrage atenția asupra « încrucișării » limbilor ca fenomen provocat prin asuprire națională în regimul dominației burgheze, adică în « epoca *dinainte de victoria socialismului* pe scară mondială, când clasele exploatare sânt forța dominantă în lume, când asuprirea națională și colonială rămâne în picioare, când izolarea națională și neîncrederea reciprocă dintre națiuni sânt consfințite prin deosebiri statale, când nu există încă egalitate în drepturi a națiunilor, când încrucișarea limbilor are loc pe calea luptei pentru dominația uneia dintre limbi, când nu există încă condiții pentru colaborarea pașnică și prietenească între națiuni și între limbi, când la ordinea zilei nu este colaborarea între limbi și îmbogățirea lor reciprocă, ci asimilarea unora și victoria altora »¹.

¹ I. Stalin, op. cit., p. 46